

CHRI 2019

egkj k'Va
i kyhl
r Økj
çk/kdj. k%

, d okijdrkZ
ekxhf' kzlk

CHRI
Commonwealth Human Rights Initiative

working for the *practical* realisation of human rights in
the countries of the Commonwealth

d,euoſFk áqeu jkblt bfuf' k fVQg

कॉमनवेल्थ ह्युमन राईट्स इनिशिएटिव (सी.एच.आर.आय) मानवाधिकार क्षेत्रात कार्यरत एक स्वतंत्र, ना-नफा, निष्पक्ष, आंतरराष्ट्रीय अशासकीय संस्था आहे. १९८७ रोजी कॉमनवेल्थमधील विविध व्यावसायिक संघटनांनी मिळून सी.एच.आर.आय. ची स्थापना केली. कॉमनवेल्थने आपल्या सदस्य असलेल्या राष्ट्रांना सामायिक कायद्यांद्वारे आधार दिला आहे, मात्र या ५३ राष्ट्रांच्या संघटनेमध्ये मानवाधिकारांवर कभी प्रमाणात लक्ष केंद्रित होते.

आपल्या अहवालांद्वारे आणि नियमित तपासणीद्वारे सी.एच.आर.आय. सतत कॉमनवेल्थ देशांच्या मानवाधिकार क्षेत्रातील प्रगती आणि अडचणींकडे लक्ष वेधत असते व या अधिकारांसाठी झुंज देत असते. मानवी हक्कांचे उल्लंघन होऊ नये या दृष्टिकोनातून व त्या करीता उपाययोजना करण्यासाठी सी.एच.आर.आय. कॉमनवेल्थ सचिवालय, संचुक्त राष्ट्राच्या मानवाधिकार. परिषदेचे सदस्य, प्रसार माध्यमे, आणि नागरी समाज यांना संबोधीत करते. न्याय प्राप्तीची सुलभता आणि माहितीची सुलभता या मुद्यांवर सी.एच.आर.आय. जनशिक्षण कार्यक्रम, धोरणांसंबंधी संवाद, तुलनात्मक संशोधन, समर्थन आणि पाठ्युपारा, व इतर संस्थांशी जोडण्यासाठी कार्य आणि सहयोग करते.

सी.एच.आर.आय मानवाधिकारांचे वैशिक घोषणापत्र, कॉमनवेल्थ (राष्ट्रकुल) हरारे तत्त्वे आणि आंतरराष्ट्रीय मान्यताप्राप्त मानवाधिकारांसंबंधीत कराऱनामे तसेच कॉमनवेल्थ देशांमधील मानवी हक्कांना पाठिंबा आणि संरक्षण देणाऱ्या इतर मार्गदर्शिका. चंचे पालन करण्यासाठी प्रोत्साहित करते.

सी.एच.आर.आय. चे मुख्यालय भारतातील नवी दिल्ली येथे आहे. त्याबरोबरच लंडन (यु.के.) आणि अक्रा (घाना) येथेही कार्यालये आहेत.

vkrljjkVh 1 Ylkxkj vk lk% अंलिसन डक्सबरी – अध्यक्ष. सदस्य: वजाहत हाबिबुल्ला, जोना इवर्ट-जेम्स, एडवर्ड मॉर्टिमर, सॅम ओकडेजेटो आणि संजोय हजारिका.

dk Zlkjh 1 ferh % वजाहत हाबिबुल्ला – अध्यक्ष. सदस्य: बी. के. चंद्रशेखर, जयंत चौधरी, माजा दारुवाला, नितिन देसाई, कमल कुमार, मदन बी. लोकूर पूनम मुत्रेजा, जेकब पुन्नोस, विनीता राय, ए पी शाह, आणि संजोय हजारिका.

dk Zlkjh 1 ferh % सॅम ओकडेजेटो – अध्यक्ष. सदस्य: अकोटो अंपॉ, वजाहत हाबीबुल्ला, कोफी कश्यगी, ज्युलियट तुकली आणि संजोय हजारिका

dk Zlkjh 1 ferh % जोना इवर्ट-जेम्स, अध्यक्ष. सदस्य: रिचर्ड बॉर्न, प्रलाब बरुआ, टोनी फोरमॅन, नेहिल लिंटन, सुजान लॅम्बर्ट आणि संजोय हजारिका.

संजोय हजारिका, आंतरराष्ट्रीय संचालक.

आई.एस.बी.एन: 978-93-81241-73-8

कॉमनवेल्थ ह्युमन राईट्स इनिशिएटिव, २०१६. या अहवालातील सामग्रीचा वापर स्त्रोत मान्यतेने केला जाऊ शकतो.

1 h, p-vlk-vk eq; ky;] uoh fnYyh 1 h, p-vlk-vk yMu

५५६, तिसरा मजला,

रुम न० २१९

सिद्धार्थ चैम्बर्स

स्कूल ऑफ अडवान्स्ड स्टडी

कालू सराय, नवी दिल्ली ११००१६

साऊथ ब्लाक, सिनेट हाऊस

भारत

मालेट स्ट्रीट, लंडन WC1E 7HU

दूरध्वनी क्रमांक: +९१ ११ ४३१८ ०२००

युनाइटेड किंगडम

फक्स: +९१ ११ ४३१८ ०२१७

ई-मेल:

ई-मेल:

info@humanrightsinitiative.org

london@humanrightsinitiative.org

1 h, p-vlk-vk v0k

हाऊस न०. १, सामोरा मेकल स्ट्रीट,

असायलम डाऊन,

बेवरली हिल्स हॉटेल समोर

द्रस्ट टावर्स जवळ, अक्रा, घाना

दूरध्वनी क्रमांक / फक्स: +२३३ ३०२ ९७११७०

ई-मेल:

chriafrika@humanrightsinitiative.org

महाराष्ट्र पोलीस तक्रार प्राधिकरणः

एक वापरकर्ता मार्गदर्शिका

लेखन

पावनी नागराज भट

सम्पादन

देविका प्रसाद आणि रिचा उदायना

अनुवाद

आनंद महाजन

अदिती पाठील

वापरकर्ता मार्गदर्शिकेचा मसुदा तयार करण्यासाठी योगदान देणारया प्रत्येकासाठी सी एच आर आय शतशः आभार प्रकट करते.

ऑलीन मार्कवर्स, अंजू ऐना जॉन, डॉल्फी डिसोझा आणि रिचा उदयाना यांनी केलेली मदत व त्यांचे अभिप्राय या बदल आभारी आहोत. आम्ही मराठी अनुवाद करीता आनंद महाजन आणि अदिती पाटील यांचे अत्यंत ऋणी आहोत. तसेच प्रशांत अभंग यांनी केलेल्या मदतीसाठी त्यांचे आभारी आहोत.

श्री गुरनाम सिंह यांनी मार्गदर्शिकेची पद्धतशीर आखणी केल्याबदल व श्रीमती संगिता मुखर्जी यांनी त्याला जोड दिल्याबदल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

विषय सारणी

प्रस्तावना	1
तक्रार प्रक्रिया	5
निर्णय आणि अंतिम आदेश	12
पारदर्शकता आणि अहवाल	16
अनुसूची I सर्वोच्च न्यायालयाच्या प्रकाश सिंह आणि इतर विरुद्ध भारत सरकार	20
आणि इतर मधील मार्गदर्शनानुसार पोलीस तक्रारी प्राधिकरण ची स्थापना	
अनुसूची II पोलीस हुद्दा संरचना	21
अनुसूची III राज्य / विभागीय पोलीस प्राधिकरणाकडे तक्रार दाखल करण्यासाठी नमुना तक्रार अर्ज	23
अनुसूची IV स्वयं साक्षात्कित घोषणापत्र	27
अनुसूची V पी सी ए चे संपर्क कार्यालये	28

प्रस्तावना

महाराष्ट्र शासनाने सन 2014 मध्ये पोलीस तक्रार प्राधिकरणाची स्थापना केलेली आहे. पोलीस कर्मचार्यांनी केलेले गंभीर गैरवतन, भ्रष्टाचार आणि हुद्याचा गैरवापर यांसह जनतेकडून आलेल्या तक्रारीची चौकशी करण्यासाठी ही स्वतंत्र यंत्रणा आहे. एक राज्यस्तरीय पोलीस तक्रार प्राधिकरण ('पीसीए') आणि नाशिक, पुणे, औरंगाबाद, नागपूर, अमरावती आणि कोकण येथे विभागीय² पातळीवर सहा पीसीए आहेत.

जिल्हे हे विभागीय पीसीए अंतर्गत व्याप्त आहेत ते खलील प्रमाणे आहेत:³

नागपुर विभाग	नाशिक विभाग	पुणे विभाग	औरंगाबाद विभाग	अमरावती विभाग	कोकण विभाग
नागपुर	नाशिक	पुणे	औरंगाबाद	अमरावती	मुंबई
चंदपुर	धुले	सातारा	जालना	अकोला	मुंबई उपनगर
वर्धा	जळगाव	सांगली	लातूर	वाशिम	पालघर
भंडारा	अहमदनगर	सोलापूर	बांडेड	बुलढाणा	रायगड
गोंदिया	नंदुरबार	कोल्हापूर	उस्मानाबाद	यवतमाळ	ठाणे
			परभणी		रत्नागिरी
			हिंगोली		सिंधुदुर्ग
			बीड		

मार्च 2019 पर्यंत केवळ मुंबईमध्ये राज्य स्तरीय पीसीए आणि पुणे आणि नाशिक मधील विभागीय पातळी पीसीए कार्यरत आहेत.

महाराष्ट्र पोलीस (दुरुस्ती व सातत्य) कायदा, 2014 अन्वये पास केलेल्या राज्य पोलीस कायद्यातील सुधारणे बुसार पीसीए अमलात आणले गेले.

पीसीए पोलिसांचे सशक्त पर्योक्षण आणि उत्तरदायित्व संस्था म्हणून काम करते. लोकांना पीसीए चे दायित्व आणि अधिकार माहित असणे महत्त्वाचे आहे. पीसीए चा उपयोग करून आपण पोलीसांसाठी स्थापलेली उत्तरदायित्व यंत्रणा ही त्यांची भूमिका पूर्ण करण्यास पुर्षी करू शकतो.

सदर मार्गदर्शिका पीसीए काय करतात, ते त्यांचे कार्य कसे करतात, आपण त्यांना कोणत्या प्रकारच्या तक्रारी करू शकता, तक्रार करण्याची प्रक्रिया, तक्रारदारांचे आणि साक्षीदारांचे हक्क आणि आपण त्यांच्याकडून कशा प्रकारच्या उपयोगी अपेक्षा करू शकता याबद्दल माहिती प्रदान करते.

1 dye 22 i] egkjKV^a ikyh lmf#Lrh o 1krk ½clk nl 2014

2 dye 22 ,1] egkjKV^a ikyh lmf#Lrh o 1krk ½clk nl 2014

3 dye 22 D; wvlf.k dye 22 ,1] egkjKV^a ikyh lmf#Lrh o 1krk ½clk nl 2014

पीसीए काय करू शकतात?

पीसीए पोलीस कर्मचाऱ्याविरुद्ध तक्रारी प्राप्त करून त्यांची शहानिशा करतात आणि तसेच पोलिसांना जबाबदार धरण्यासाठी इतर कार्यवाही देखील करू शकतात. राज्य व विभागीय पीसीए या दोहोंनाही खालील अधिकार आहेत :

- तक्रारीनुसार चौकशी करणे, सर्व संबंधित व्यक्तींना ऐकणे, पुरावे प्राप्त करणे आणि पोलीस विभाग आणि राज्य सरकारकडून अंमलबजावणी कारीता शिफारस करणे.
- पोलिसाविरुद्ध तक्रार केल्याबद्दल होणाऱ्या अथवा होऊ पाहणाऱ्या धमकावणी किंवा छळवणूकीपासून साक्षीदार पीडित व त्यांच्या कुटुंबांना संरक्षण सुनिश्चित करण्यासाठी राज्य सरकारला सल्ला देणे.
- पोलीस स्टेशन, कारागृह (लॉक-अप) किंवा पोलिसांनी वापरलेल्या इतर कोणत्याही ठिकाणांना भेट देणे. पीसीएचा कोणताही सदस्य, अध्यक्षांच्या लिखित अधिसूचनेनुसार, या भेटी आयोजित करू शकतो.

पीसीएवर कोणाची नियुक्ती होते?

पीसीए पूर्णवेळ कार्यरत असतात. प्रत्येक सदस्याकडे तीन वर्षांचा कालावधी असतो.⁴ अध्यक्षांसाठी कोणताही कालावधी निर्दिष्ट केलेला नाही.

राज्य पीसीएमध्ये खालील व्यक्तींचा समावेश आहे⁵:

अनु क.	पात्रता	हुक्म
1	उच्च व्यायालयाचे निवृत्त व्यायाधीश	अध्यक्ष
2	विशेष पोलीस महानिरीक्षक किंवा त्या पेक्षा वरिष्ठ पदी राहिलेले एक निवृत्त पोलीस अधिकारी	सदस्य
3	राज्य सरकारच्या सचिव पदावर काम केलेले निवृत्त अधिकारी	सदस्य
4	समाजातील प्रतिष्ठीत नागरिक किंवा समाज सेवक	सदस्य
5	अतिरिक्त पोलीस महानिरीक्षक व विशेष पोलीस महानिरीक्षक यांच्या पदापेक्षा कमी नसलेले विद्यमान पोलीस अधिकारी	सदस्य-सचिव

4 कलम 22 व्या (3), महाराष्ट्र पोलीस (दुरुस्ती व सातत्य) कायदा, 2014.

5 कलम 22 व्या, महाराष्ट्र पोलीस (दुरुस्ती व सातत्य) कायदा, 2014.

विभागीय पातळीवरील पीसीएमध्ये खालील व्यक्तींचा समावेश आहे⁶:

अंगु. क्र.	पात्रता	हुद्दा
1	निवृत्त मुख्य जिल्हा न्यायाधीश	अध्यक्ष
2	पोलीस अधीक्षकांच्या पदापेक्षा कमी नसलेले निवृत्त पोलीस अधिकारी	सदस्य
3	पोलीस उपायुक्त (मुख्यालय)	सदस्य
4	समाजातील प्रतिष्ठीत नागरिक किंवा समाज सेवक	सदस्य
5	पोलीस अधीक्षकांच्या किंवा समकक्ष यांच्या पदापेक्षा कमी नसलेले विद्यमान पोलीस अधिकारी	सदस्य-सचिव

आपण कोणत्या बाबतीत/कशाबद्दल तक्रार करू शकता ?

राज्य आणि विभागीय पीसीएकडे खालील विषयी तक्रारी प्राप्त करण्याचा अधिकार आहे⁷:

1. पोलिसांच्या ताब्यात मृत्यू
2. गंभीर दुखापत (भारतीय दंड संहिता, १८६० च्या कलम ३२० अंतर्गत)
3. बलात्कार किंवा बलात्कार करण्याचा प्रयत्न
4. निर्धारित प्रक्रियेचे पालन न करता अटक किंवा कैद करणे
5. भ्रष्टाचार करणे / लाच घेणे
6. खंडणी
7. जमीन किंवा घर बळकावणे / हडपणे
8. कायद्याचे इतर कोणतेही गंभीर उल्लंघन किंवा कायदेशीर प्राधिकरणाचा गैरवापर.

भारतीय दंड संहिता १८६० च्या कलम ३२० नुसार, “गंभीर दुखापत” यामध्ये केवळ या गोष्टींचा समावेश आहे:

- अंडकोष खच्चीकरण – नसबंदी करणे (स्त्रियांमधील अंडाशय काढून टाकणे)
- डोळ्यांची दृष्टी कायमस्वरूपी गमावणे
- ऐकण्याची कायमस्वरूपी हानी
- शरीराचा कोणताही भाग गमावणे
- शरीराचा वापरातील कोणताही भाग कायमस्वरूपी निकामी होणे
- डोके किंवा चेहरा यांचे कायमचे नुकसान
- हाडे किंवा दात तुटणे
- जी दुखापत आयुष्पासाठी धोकादायक आहे किंवा ज्यामुळे पीडित व्यक्तीला कमीत कमी २० दिवसांचा काळ दुःसह शारीरिक वेदना सहन करावी लागते, किंवा अंथरुणाला खिळून राहावे लागते किंवा तिच्या दैनंदिन कामांपासून प्रतिबंधित करते

6 कलम 22 एस, महाराष्ट्र पोलीस (दुरुस्ती व सातत्य) कायदा, 2014.

7 कलम 22 क्यू (1), महाराष्ट्र पोलीस (दुरुस्ती व सातत्य) कायदा, 2014.

| मी कोणत्या पीसीए कडे तक्रार नोंदवू शकेन ?

आपण कोणत्या पीसीए कडे तक्रार करू शकता हे पूर्णपणे ज्या पोलीस अधिकाऱ्याविरुद्ध तक्रार करायची आहे त्याच्या हुद्द्यावर अवलबून असते. राज्य पीसीए वरिष्ठ पोलीस निरीक्षकांच्या वरील अधिकाऱ्याविरुद्ध तक्रारी प्राप्त करू शकते, तर विभागीय पीसीए वरिष्ठ पोलीस निरीक्षकांच्या पदावर आणि कनिष्ठ पोलीस अधिकाऱ्याविरुद्ध तक्रार प्राप्त करू शकतात.

च्या विरुद्ध तक्रार	संबंधित पीसीए
उप-अधीक्षक किंवा पोलीस आयुक्त, आयुक्त पदाधिकारी आणि वरील अधिकारी ⁸	राज्य पीसीए
वरिष्ठ पोलीस निरीक्षक पदापर्यंत पोलीस कर्मचारी ⁹	विभाग पीसीए

उदाहरणार्थ, जर तुम्हाला सांगलीच्या पोलीस अधीक्षक (जो पुणे विभागात येतो) विरुद्ध ब्रष्टाचाराची तक्रार असेल तर तुम्हाला आपली तक्रार राज्य पी.सी.ए. कार्यालय मुंबई येथे पाठवावी लागेल.

किंवा, मुंबई पोलिसांच्या साकी नाका पोलीस ठाण्यात रुजू असलेल्या पोलीस सब-इंस्पेक्टरच्याविरुद्ध छळाचा विषय असल्यास, आपल्याला आपली तक्रार कोकण विभागातील पीसीएकडे पाठवावी लागेल.

सदर्भासाठी, अनुसुची २ मध्ये पोलीस रचनेची सरचना दिली आहे.

| तक्रार कोण दाखल करू शकेल ?

पीसीए स्वतःच पोलिसांविरुद्ध तक्रार (सुओ मोटो) घेऊ शकते¹⁰.

पीसीए खालील व्यक्तींकडून देखील तक्रारी प्राप्त करू शकते:¹¹

१. पोलीस गैरकारभार / गैरवर्तनाचा पीडित
२. पीडित व्यक्तीचे कौटुंबिक सदस्य / नातेवाईक
३. पीडित व्यक्तीमार्फत इतर कोणतीही व्यक्ती (या प्रकरणात, पीडित व्यक्तीने शपथपत्राद्वारे या दुसऱ्या व्यक्तीला तक्रार दाखल करण्यास परवानगी देण्याची / संमती दर्शविण्याची आवश्यकता आहे)
४. राष्ट्रीय मानवाधिकार आयोग
५. राज्य मानवाधिकार आयोग
६. पोलीस

8 नियम ३ (3), महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016.

9 नियम ३ (3), महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017.

10 कलम 22 क्यू आणि 22 एस, महाराष्ट्र पोलीस (दुरुस्ती व सातत्य) कायदा, 2014

11 कलम 22 क्यू आणि 22 एस, महाराष्ट्र पोलीस (दुरुस्ती व सातत्य) कायदा, 2014

तक्रार प्रक्रिया

तक्रार दाखल करण्यासाठी काल मर्यादा असते का?

होय. आपण तक्रार करीत असलेल्या घटनेच्या एका वर्षाच्या आत तक्रार दाखल करावी लागेल.¹² उदाहरणार्थ, ३० नोव्हेंबर २०१८ रोजी ही घटना घडली असेल तर आपण २९, नोव्हेंबर २०१९ पर्यंत तक्रार दाखल करणे आवश्यक आहे.

तक्रार दाखल करण्याची पद्धत

राज्य पीसीए आणि विभागीय पीसीएंसाठी महाराष्ट्र शासनाने प्रकाशित केलेले नियम तक्रार दाखल करण्यासाठी एक ठराविक स्वरूप पुरवतात. त्या आधारे, तक्रारीच्या स्वरूपाचा एक नमुना या मार्गदर्शिकेस अनुसुची ||| मध्ये जोडलेला आहे.

r0kj fyf[kr Lo#ikr djlo h ykrs एखादी व्यक्ती स्वतःच तक्रार दाखल करू शकते. पीसीएकडे तक्रार करण्यासाठी आपल्याला वकीलाची आवश्यकता नाही. तसेच तक्रार दाखल करण्यासाठी आपल्याला कुठलेही शुल्क भरावे लागत नाही. तक्रार वैयक्तिकरित्या, पत्र (पोस्ट), कुरिअर, ईमेल किंवा इंटरनेटवरून डिजिटल स्वरूपात सादर केली जाऊ शकते.

टीप: पीसीए नियमांमुळे तक्रारी सादर करण्याचा एक प्रकार म्हणून ऑनलाईन डिजिटल स्वरूप निर्दिष्ट करते. मार्च 2019 पर्यंत हे अद्याप कार्यरत नाही.

1. तक्रार साध्या कागदावर किंवा ऑनलाईन डिजिटल स्वरूपात लिहावी.
2. तक्रार मराठी, हिंदी किंवा इंग्रजी मध्ये असू शकते.
3. तक्रारीमध्ये शक्य तितक्या विशिष्ट तपशीलांचा समावेश असावा
4. तक्रारीत खालील माहितीचा समावेश असावा:
 - अ. नाव
 - ब. आपला पत्ता
 - क. आपला संपर्क तपशील (उदाहरणार्थ: उपलब्ध असल्यास आपला दूरध्वनी (फोन) क्रमांक किंवा ईमेल)
5. तक्रारीमध्ये आपल्याला खालील बाबी लिहाव्या लागतील:
 - अ. काय झाले
 - ब. घटनेची तारीख
 - क. घटनेची जागा
 - ड. पोलीस ठाण्यात घटना घडल्यास पोलीस स्टेशनचे नाव

¹² नियम 4, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2016य नियम 4, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017

- इ. आपल्याला माहित असल्यास, जखम / नुकसानास कारणीभूत असलेल्या पोलीस कर्मचार्यांचे नाव आणि पदनाम. कारणीभूत पोलिसांची एकूण समाविष्ट संख्या.
- फ. काय केले किंवा बोलले गेले
- ग. घटनेस साक्षीदार (असल्यास)
- ह. साक्षीदार किंवा साक्षीदारांचे संपर्क तपशील (असल्यास)
- ई. जखमांचे वर्णन
- ज. जखमी झाल्यानंतर आपण उचललेली पावले
- क. मालमत्ता नुकसान वर्णन
6. आपली तक्रार अधिक बळकट करण्यासाठी आपण खलील कागदपत्रांच्या छायांकित प्रति किंवा नोंदण्या दाखल करु शकता
- अ. वैद्यकीय अहवाल अथवा एखाद्या योग्य डॉक्टरने / वैद्यकीय अधिकाऱ्याने जखमांच्या स्वरूपाचे व प्रकृतीचे विश्लेषण केलेले प्रमाणपत्र. शक्यतो घटनेनंतर ताबडतोब वैद्यकीय तपासणी केली जावा).

टीप: पीसीएच्या नियमांनुसार वैघकीय प्रमाणपत्र (मेडिकल रिपोर्ट) “पात्र / योग्य”¹³ डॉक्टरने दिलेले असावे. अर्थात आपण सरकारी वैघकीय अधिकारी किंवा खाजगी डॉक्टरांकडून हा वैघकीय अहवाल / प्रमाणपत्र प्राप्त करू शकता. परंतु, शक्य असेल तर सरकारी वैघकीय अधिकाऱ्याकडून हा अहवाल ध्यावा कारण ते पीसीएना परिचित असलेल्या स्वरूपात तो अहवाल देतील. एखाधा खाजगी डॉक्टरकडून धेतलेला अहवाल पीसीए कदाचित पुढील पडताळणीसाठी पाठवतील, ज्यामुळे आपल्या तक्रारीच्या चौकशीसाठी अधिक वेळ लागू शकता.

- ब. दुखापती / नुकसानाची छायाचित्रे
- क. घटनेशी संबंधित ध्वनिमुद्रण किंवा चलचित्रिकरण
- ड. आधी दाखल केलेल्या तक्रारींच्या प्रती आणि पुरावे (उदा. वरिष्ठ पर्यवेक्षी अधिकाऱ्याकडे केलेल्या तक्रारी इत्यादी)
- इ. प्रथम माहिती अहवाल(FIR) ची प्रत
- फ. अटक पत्राची प्रत
- ग. पोलीस स्टेशनवर डायरी प्रवेशाचे पुरावे
- ह. तक्रारीशी संबंधित इतर कोणताही पुरावा

टीप: आपल्याकडे समर्थक कागदपत्रे / अभिलेख नसल्यास पीसीए आपली तक्रार नाकारू शकत नाही. इच्छा असल्यास आणि शक्य तेवढी समर्थक कागदपत्रे आपण देऊ शकता.¹⁴

13 नियम 6 (5) (ए), महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2016य नियम 6 (5) (ए), महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017.

7. आपल्या वैयक्तिक माहितीनुसार तक्रारीमध्ये उल्लेखित तपशील सत्य आणि अचूक असल्याचे सांगण्यासाठी आपल्याला स्वयं साक्षांकित घोषणापत्र देणे आवश्यक आहे. (स्वयं साक्षांकित घोषणापत्रचा नमुना या मार्गदर्शिकेमध्ये पुरविण्यात आला आहे).

कुठल्याही स्वरूपात तक्रार दाखल केली असेल तरीही तक्रारीची आणि सोबत जोडलेल्या कागदपत्रांची एक प्रत आपण आपल्याकडे ठेवली आहे याची खात्री करून घ्यावी. तसेच पोचपावती सुद्धा नोंद म्हणून आपल्याकडे जपवून ठेवावी. जर आपण नोंदणीकृत पोस्टाफ्टरे आपली तक्रार पाठवत असाल, तर देय पावतीसह नोंदणीकृत पोस्टाचा (Registered post with Acknowledgment due) वापर करावा, जो आपल्याला पीसीएकडे तक्रार प्राप्त झाल्याचा पुरावा देर्इल.

टीप: पीसीएच्या आदेशामध्ये “कायद्याचे कोणतेही गंभीर उल्लंघन किंवा कायदेशीर पदाचा गेरवापर” या विषयक तक्रारीचा समावेश आहे. जर आपली तक्रार या बाबत असेल, तर आपल्या तक्रारीसोबत आपण कायद्याचे संबंधित कलम / तरतुदीचे उल्लंघन झाल्याचे नमूद केल्यास हे प्रकटीकरण आपल्या तक्रारीला अधिक बळकट बनवू शकेल. हे जरी बंधनकारक नसले, तरी नक्कीच मदतीचे ठरेल.

एकदा माझी तक्रार दाखल झाल्यानंतर पीसीए काय कार्यवाही करेल ?

खालील प्रक्रियेनुसार, पीसीए प्रथम आपली तक्रार ही चौकशीकरीता स्वीकार करू शकेल की नाही हे ठरवेत:¹⁵

rØkj uk~~nf~~oY; k i kl w l kr fnol kP; k vkr] i h h ps l nL; l fpo ~~nf~~døk dkskrkgh fu; ~~q~~ vf/kdkj h*z*i h h l el~~g~~ rØkj Børkr-

i h h ; k VII; kj vki yh rØkj ukdk 'kdrs t j%
 o l nj rØkj i H h P; k dk~~z~~kr ; r ul y
 o çFlen' kZl nj rØkj h~~e~~/; s~~d~~l ygh oknx~~z~~r i zdj. k v~~k~~Gysulgh ; lpk vFZ rØkj nk[ky d~~y~~; kurj] i h h yk dkskrgh x~~jor~~z fdøk v~~k~~[ki lgZx~~k~~V d~~s~~h ul Y; lps v~~k~~Gw v~~k~~lys
 o i H h P; kf; ele/ly fnyY; k ; knhrly dksR lgh vVh k~~b~~h ~~q~~lkyh fnyY; kri 'klyk~~z~~ k*z*

t j i H h vki Y; k rØkj h udkj nr vl y rj R; kuh rØkj nk[ky d~~y~~; k i kl w 15 fnol kP; k vkr vki Y; kyk dkj .ksfyf[kr Lo: i kr nsksvko'; d v~~g~~s

i fgY; k VII; kr rØkj ukdkj ; kph vfrfjä dkj .ks

वर नमूद केलेल्या कारणांव्यतिरिक्त, पीसीए आपली तक्रार नाकारू शकते जर¹⁶:

- 14 नियम 6 (5), महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2016य आणि नियम 6 (5), महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017.
- 15 नियम 6, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2016य आणि नियम 6, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017.
- 16 नियम 4, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 4, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016.

१. तक्रार अस्पष्ट आहे (पुरेशी तथ्ये किंवा तपशील देत नाही), निनावी आहे (कोणीही स्वाक्षरी केलेली नाही), छदमी/गैरनावाने दिली गेली आहे (चुकीच्या नावाची स्वाक्षरी केलेली आहे), अयोग्य/अवाचनीय आहे (स्पष्टपणे वाचली जाऊ शकत नाही), क्षुल्लक / कुटील / असभ्य आहे (गंभीर किंवा मूलभूत समजले जाऊ शकत नाही) किंवा
२. कथित घटनेच्या एका वर्षानंतर तक्रार दाखल केली गेली आहे, किंवा
३. विवाद हा पूर्णपणे नागरी स्वरूपाचा आहे (जमीन / घर हडपण्याबाबतच्या तक्रारी या नियमाला अपवाद आहेत आणि पीसीए दवारे घेण्यात येतील); किंवा
४. तक्रार सेवा संबंधित किंवा कामगार विषयक किंवा औद्योगिक विवादाशी संबंधित आहे किंवा
५. तक्रारीचा मूळ मद्दा हा कोणत्याही खटला न्यायालयाद्वारे किंवा न्यायाधिकरणाद्वारे सुनावणीकरिता सुरु आहे (ऐकण्यात येत आहे) (**याचा अर्थ** जर तुम्ही कोटर्ट तक्रार केली असेल किंवा राज्य मानवाधिकार आयोग किंवा महिला आयोग या सारख्या कोणत्याही आयोगाकडे तक्रार केली असेल तर पीसीए आपली तक्रार स्वीकारणार नाही); किंवा
६. हा विषय कोणत्याही न्यायाधिकरण किंवा कोणत्याही न्यायिक/अर्ध-न्यायिक प्राधिकरणाने संबोधून व आपला निर्णय देऊन निकालात काढला आहे; किंवा
७. ज्या बाबतीत तक्रार आहे ती बाब आपण जेथे तक्रार दाखल केली आहे त्या पीसीएच्या अधिकारक्षेत्राबाहेर आहे. उदा. जर आपण पोलीस अधीक्षकांच्या विरोधात विभागीय पीसीएकडे तक्रार दाखल केली तर; किंवा
८. वरिष्ठ पर्यवेक्षी अधिकाऱ्याकडे तक्रार केली गेली नाही अथवा वरिष्ठ पर्यवेक्षी अधिकाऱ्याकडे तक्रार दाखल झाल्यापासून एक महिना पूर्ण झाला नाही.

टीप: पीसीएच्या नियमांनुसार पीसीएकडे तक्रार करण्यापूर्वी आपण ज्याच्या विरोधात तक्रार करणार आहात, त्या पोलीस अधिकाऱ्याच्या वरिष्ठ पर्यवेक्षी अधिकाऱ्याकडे ती तक्रार करणे आवश्यक आहे.¹⁷ आपण पीसीएकडे ही तक्रार पाठविण्यापूर्वी आपल्याला संबंधित पर्यवेक्षी अधिकाऱ्याच्या प्रतिसादासाठी एक महिना प्रतीक्षा करावी लागेल. आपण पर्यवेक्षी अधिकाऱ्याला पाठविलेल्या तक्रारीची एक प्रत आपल्या पीसीएकडे दाखल केलेल्या तक्रारीसोबत संलग्न असल्याची खात्री करा.

जर पीसीएने तक्रार नोंदवली असेल तर त्यांना आपल्याला त्याची चौकशी सुरु झाल्याचा लिखित निःशुल्क फर्मान देणे आवश्यक आहे. यानंतर काही पुढील पावले त्वरित उचलली जातील

¹⁷ नियम 4(h), महाराष्ट्र मंडलीय पुलिस शिकायत प्राधिकरण (सेवा की शर्ते) नियम, 2017; नियम 4(h) महाराष्ट्र राज्य पुलिस शिकायत प्राधिकरण (सेवा की शर्ते) नियम, 2016

- i h h t okch i kyhl deplk' lunk ॥T; kP; kfo:) rØj nk[ky dsh xsh vlg½^ukWh * [vkxkÅ l puk] ct koy vlf.k brj 1 eFzl dkxni=kph cr nq khy ikBosy-

- gh ukWh t okch i kyhl deplk' kP; k ofj"B i ; Zkh vf/kdk' kulg i kBfoyh t kbY-

- t okch i kyhl deplk' lunk 1 gk; d dkxni=k g rØj hps mÙj nk[ky dj.; k kBh ..å fnol kpk dkylo/kh vl y-

- i h h ps l nL; & l fpo Mdk fu; q vf/kdkj h½ R; lunk çHr >W; kP; k l kr dledkt h fnol kP; k vkr ifroknHP; kmRrjkphir l gk; d dkxni=kP; k irh g vki Y; kyk i kBorly

| पीसीए चौकशी कर्ती करते ?

चौकशी प्रक्रिया तीन टप्प्यांत विभागली गेली आहे:

१. चौकशी
२. सुनावणी
३. निर्णय

| चौकशी कोण करणार ?

चौकशी करण्यासाठी पीसीए त्यांच्या स्वतःच्या तपास अधिकान्यांना नियुक्त कुरु शकते किंवा, चौकशी करण्यासाठी आणखी एक तपासणी संस्था किंवा अधिकारी यांना विचारणी करु शकते. पीसीएचा स्वतःचा किंवा इतर संस्थेचा तपास अधिकारी असल्यास, तपास अधिकारी / संस्थेला शक्य तितक्या लवकर त्याची चौकशी पूर्ण करावी लागेल आणि पीसीएला किमान ६० दिवसांच्या आत अहवाल सादर करावा लागेल.¹⁸

| पीसीए कोर्ट आहे का ?

नाही. पण पीसीएने केलेली कार्यवाही कोर्टप्रमाणे असते आणि काही अधिकार न्यायालयाप्रमाणे असतात. म्हणूनच पीसीएला “अर्ध-न्यायिक” संस्था म्हणतात. उदाहरणार्थ, तक्रारीची चौकशी करताना पीसीएकडे नागरी न्यायालयीन संहिता, १९०¹⁹ च्या अंतर्गत सिडिल कोर्टसारखे (नागरी कोर्टसारखे) खालील अधिकार आहेत:²⁰

18 नियम 7, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 7, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016

19 कलम 22 क्यू (4), महाराष्ट्र पोलीस (दुरुस्ती व सातत्य) कायदा, 2014

20 कलम 22 क्यू (4), महाराष्ट्र पोलीस (दुरुस्ती व सातत्य) कायदा, 2014

- सुनावणीस उपस्थित राहण्यासाठी साक्षीदारांना बोलावणे आणि सदरअंमलबजावणी करणे, आणि शपथ देऊन साक्षीदारांची तपासणी करणे
- कोणत्याही दस्तऐवजाची शोध आणि मागणी करणे
- शपथपत्रांवर पुराव्यांची आवश्यकता असणे
- कोणत्याही न्यायालयाच्या किंवा कार्यालयाच्या कोणत्याही सार्वजनिक नोंदी, किंवा प्रतीची मागणी करणे
- साक्षीदार किंवा कागदपत्रांच्या परीक्षणासाठी आयोग जारी करणे. (साक्षीदार किंवा दस्तावेज तपासण्यासाठी पीसीए स्वतंत्र सदस्य नियुक्त करू शकते)
- राज्य सरकारद्वारे निर्धारित कोणतीही इतर बाब.

याचा अर्थ असा की आपण एखाद्या पीसीएला चुकीचा पुरावा दिला असेल किंवा चुकीची / खोटी तक्रार दाखल केली असेल तर आपल्याला दंड आकारला जाऊ शकतो किंवा तुरुगात टाकले जाऊ शकते (खाली तपशील).

| पीसीएच्या कार्यवाहीमध्ये कोणती भाषा वापरली जाईल ?

पीसीए नियमांनुसार पीसीएच्या सर्व व्यावहारिक कारणास्तव त्यांची अधिकृत भाषा मराठी आहे. याचा अर्थ असा की पीसीएची कार्यवाही मराठीत केली जाईल, परंतु “अपील कर्त्याच्या भाषेनुसार”²¹ अपवाद तयार केले जाऊ शकतात, असे ही नियमांमध्ये नमूद आहे. जर तुम्ही मराठी बोलू किंवा समजू शकत नसाल, तर पीसीएला अगोदरच कळवावे, जेणेकरून योग्य व्यवस्था केली जाऊ शकते.

| पीसीए सुनावणी कशी करणार ?

जर पीसीए ने ठरवले की सुनावणी होणे आवश्यक आहे, तर खालील प्रक्रियेचे पालन करण्यात येईल:²²

- पीसीएने सुनावणीच्या तारखेपूर्वी किमान सात दिवस आधी सुनावणीशी संबंधित सर्व पक्षांना ‘नोटीस’ [आगाऊ सूचना] देणे आवश्यक आहे. ते जवाबी अधिकाऱ्यांच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्यांना देखील नोटीस पाठवतील.

टीप: निकड/ तातडीच्या प्रकरणांमध्ये पीसीए सात दिवसांपूर्वी नोटीस/आगाऊ सूचना देऊ शकते.

- वरिष्ठ अधिकाऱ्याने जवाबी पोलीस अधिकाऱ्याला सुनावणीस उपस्थित राहण्याची परवानगी दिली पाहिजे.
- संबंधित पक्षांव्यतिरिक्त, पीसीए कोणत्याही अन्य व्यक्तीस समन्स जारी करून आवश्यक असेल तेव्हा बोलावू शकते.
- पीसीए प्रकरणासंबंधित सर्व कागदपत्रे किंवा कोणत्याही पोलीस अधिकाऱ्याकडून किंवा सार्वजनिक कर्मचाऱ्याकडून सार्वजनिक दस्तऐवज देखील मागू शकते.

²¹ नियम 2 (1) (के) महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 2 (1) (के), महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2016

²² नियम 8 आणि 9, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 8 आणि 9, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2016

मला प्रत्येक सुनावणीत हजर राहण्याची गरज आहे का ?

तक्रारीतील पक्षकाराने सर्व सुनावणींकिंवा उपस्थित राहणे आवश्यक आहे

मी सुनावणी थांबवण्याची विनंती करू शकतो का ?

हो²³. आपण सुनावणीपूर्वी कमीतकमी तीन दिवस आधी स्थगिती मागितली पाहिजे. तथापि, पीसीए आपल्याला तीनपेक्षा जास्त दिवस स्थगिती देणार नाही. त्याचप्रमाणे, एक उत्तरदारी फक्त तीन वेळा स्थगिती मिळवू शकतो.

उत्तरदारी पोलीस अधिकारी अपरिहार्य आधिकारिक कर्तव्य किंवा कामगिरीमुळे स्थगितीची विनंती करत असल्यास पुढील कार्यालयीन दिवशी सुनावणी होऊ शकते.

विनंती करणाऱ्या व्यक्तीकडून वाजवी कारण दर्शविले गेले तरच पीसीए आपली सुनावणी स्थगित करेल. मुदत देण्याची किंवा नामंजूर करण्याची कारणे पीसीए लिखित स्वरूपात नोंदवेल.

सुनावणीच्या वेळी कोणी माझे प्रतिनिधित्व करू शकतो का ?

एखाद्याने तक्रारदाराचे प्रतिनिधित्व करणे शक्य आहे. आपल्याला पीसीए कडून लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे, आपण आधी अध्यक्षांना विनंती पत्र सादर करू शकता.²⁴ प्रतिनिधी वकील किंवा तक्रार करणारा दुसरा कोणीही असू शकतो.

टीप: पीसीए नियम “कायदेशीर प्रतिनिधी” हा शब्द वापरत असताना, राज्य पीसीएने गैर-वकीलांना तक्रारदाराचे प्रतिनिधित्व करण्याची अनुमती दिली आहे.

जर मी किंवा माझा प्रतिनिधी पीसीएने ठरवलेल्या तारखेला सुनावणीसाठी उपस्थित राहू शकत नसेल तर काय करता येईल ?

जर आपण किंवा आपला प्रतिनिधी ठरलेल्या तारखेला सुनावणीसाठी उपस्थित राहू शकत नसाल आणि आपण स्थगिती मागितली नसेल तर सुनावणी आपल्या अनुपस्थितीत पार पाडली जाईल.²⁵ उत्तरदारी अनुपस्थित असल्यास देखील हे लागू होते.

पीसीएची सुनावणी सामान्य जनतेसाठी खुली असते का ?

हो. परंतु अपवादात्मक परिस्थितीत आणि पीसीएने लिहिलेल्या कारणास्तव सुनावणी खाजगीरित्या ही केली जाऊ शकते²⁶.

23 नियम 10, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 10, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016

24 नियम 10, महाराष्ट्र मंडलीय पुलिस शिकायत प्राधिकरण (सेवा की शर्ते) नियम, 2017; नियम 10, महाराष्ट्र राज्य पुलिस शिकायत प्राधिकरण (सेवा की शर्ते) नियम, 2016।

25 नियम 10 (9), महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 10 (9), महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016

26 नियम 12, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 12, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016

| चौकशी प्रक्रिया पूर्ण करण्याची काही वेळ मर्यादा आहे का ?

हो²⁷. तक्रार प्राप्त झाल्यापासून ९० दिवसांच्या आत पीसीएने तपासणी पूर्ण करून त्यांचा अहवाल राज्य सरकारला पाठवला पाहिजे.

जर पीसीएला ९० दिवसांपैक्षा जास्त वेळ लागला तर त्यांनी राज्य गृह विभागाला विलंब होण्यामागवी काऱणे लिखित स्वरूपात द्यावी.

| पीसीए सुनावणीच्या नोंदी ठेवल का ?

हो. सदस्य-सचिवाने (किंवा नियुक्त अधिकार्याने) प्रत्येक कार्यवाही किंवा सुनावणीच्या **çR, d fnol kpk** केस रेकॉर्ड आणि प्रगती अहवाल ठेवणे आवश्यक आहे²⁸.

निर्णय आणि अंतिम आदेश

| पीसीए निर्णय कसे घेते ?

पीसीए संबंधित पक्षांच्या सर्व तक्रारी, पुरावे आणि सर्व कागदपत्रांची तपासणी करते. पीसीएच्या प्रत्येक कार्यवाहीमध्ये कमीतकमी तीन सदस्यांनी भाग घेतला पाहिजे, यात अध्यक्षांना समाविष्ट करणे आवश्यक आहे. याला कोरम किंवा गणपूर्ती म्हणतात. कोरम कोणताही निर्णय घेऊ शकते. सर्व निर्णय उपस्थित आणि मत देणाऱ्या सदस्यांनी बहुमताने घ्यावेत. अल्य मतांती नोंद ठेवली जाते. जर मतसमानता असेल तर अध्यक्षांगा आणवी एक मत मिळते. पीसीएच्या कोणताही निर्णय पूर्णपणे तांत्रिक अथवा प्रक्रियात्मक आधारांवर अवैध मानला जाऊ शकत नाही²⁹.

| पीसीए चौकशी पूर्ण झाल्यावर काय कार्यवाही सुचवू शकते ?

जर पीसीए चौकशीत पोलीस अधिकार्यांचे गैरवर्तन आणि / किंवा गुन्हा स्थापित झाला असेल तर पीसीए खालील गोष्टींची शिफारस करू शकते:³⁰

- उत्तरदायी व्यक्ती विरुद्ध विभागीय कार्यवाही सुरु करणे.
- फौजदारी गुन्हा घडला असल्याचे दर्शविण्यासाठी प्रारंभिक पुरावा असल्यास उत्तरदायी विरुद्ध प्रथम माहिती अहवाल (FIR) नोंदवणे.

| निर्णय कसा असेल ?

पीसीएने आपला निर्णय लिखित आदेशात दिला पाहिजे, ज्यात खालील गोष्टींचा समावेश असावा:³¹

- 27 नियम 10 (4), महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 10 (4), महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016.
- 28 नियम 9 (3), महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 9 (3), महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016
- 29 नियम 5, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 5, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016
- 30 कलम 22 आर आणि 22 एस, महाराष्ट्र पोलीस (दुरुरती व सातत्य) कायदा, 2014
- 31 नियम 11, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 11, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016

१. तक्रारीत दिलेल्या आरोपांचे सारांश
२. प्राधिकरणाने प्राप्त केलेल्या प्रतिवादाचे, तक्रारीचे आणि उत्तरांचे सारांश
३. पीसीएचे निष्कर्ष

| पीसीए त्यांचा निर्णय कसा कळवतील ?

अध्यक्ष किंवा पीसीएचे कोणतेही सदस्य खुल्या कार्यवाहीमध्ये त्यांचे निष्कर्ष मोठ्याने वाचतील. त्या निर्णयाचे परिणामक्षम भाग वाचतील आणि राज्य शासनाच्या अधिकृत भाषेत ते समजावून सांगतील. आवश्यक असल्यास आपण पीसीएला हिंदी किंवा इंग्रेजीमध्ये भाषांतर करण्यास सांगू शकता. सदस्य—सचिव (किंवा नियुक्त अधिकारी) अंतिम निर्णय प्रमाणित करतात आणि त्वरित पक्षांना प्रतिलिपी मोफत देतात. याचा अर्थ तक्रारदार किंवा तक्रारदाराचा प्रतिनिधी आणि उपस्थित असलेल्या कोणत्याही अन्य पक्षाला ताबडतोब पीसीएच्या अंतिम ऑर्डरची/निर्णयाची प्रत दिली जाते³².

| पीसीएच्या निर्णयाची प्रत अजून कोणाला दिली जाते ?

पीसीए त्यांचे निष्कर्ष राज्य सरकार, संबंधित अधिकारी आणि त्यांच्या वरिष्ठ पर्यवेक्षी अधिकाऱ्यांनाही पाठवेल³³.

| जर एखादा पक्ष चुकीचा पुरावा देत असेल किंवा जाणूनबुजून कार्यवाहीमध्ये व्यत्यय आणत असेल तर काय ?

जर पीसीएला असे आढळून आले की कोणत्याही पक्षाने चुकीचा पुरावा सादर केला आहे किंवा कार्यवाही करण्यासारावजनिक सेवकांचा हेतूपूर्वक अपमान केला आहे अथवा त्यांच्या कामात व्यत्यय आणला आहे, तर ते खालील उपाय करू शकतात³⁴:

- रु. २०० पर्यंत दंड
- जर हा दंड भरला नाही तर पीसीए चूक करण्यासारावजनिक सेवकांचा हेतूपूर्वक अपमान केला आहे अथवा त्यांच्या कामात व्यत्यय आणला आहे, तर ते खालील उपाय करू शकते
- पीसीएला आवश्यक वाटल्यास, दंड आणि कारावास सोडून, हे प्रकरण न्यायिक दंडाधिकाऱ्याकडे पाठवू शकते

| पीसीएची शिफारस ही अंतिम आहे का ?

नाही. पीसीए त्यांचा अहवाल शिफारशींसह राज्य सरकारकडे देते. काय करावे याचा अंतिम निर्णय राज्य सरकार घेते.³⁵

³² नियम 11, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 11, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016

³³ नियम 11, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 11, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016

³⁴ कलम 22 पी आणि 22 व्या महाराष्ट्र पोलीस (तुरुस्ती व सातत्य) कायदा, 2014

³⁵ कलम 22 आर, महाराष्ट्र पोलीस (तुरुस्ती व सातत्य) कायदा, 2014

| पीसीएचा निर्णय कोण लागू करते ?

राज्य सरकारला पीसीएचा आदेश प्राप्त झाल्यानंतर, खालीलपैकी कार्यवाही करू शकते:³⁶

१. अहवालाचा स्वीकार आणि त्याची अंमलबजावणी करणे किंवा
२. अनुशासनात्मक कार्यवाही सुरु करण्यासाठी पीसीएच्या आदेशाची प्राथमिक चौकशी म्हणून उपयोग करू शकते. त्यानंतर, राज्य सरकार किंवा योग्य सक्षम प्राधिकरण (पोलीस विभाग) उत्तरदायी विरुद्ध अनुशासनात्मक कार्यवाही सुरु करू शकते.
३. अहवालात जर असे म्हटले असेल की उत्तरदायी व्यक्तीने एक गंभीर गुन्हा केला आहे, तर राज्य सरकार संबंधित पोलीस स्टेशनला अहवाल पाठवेल. त्यानंतर तपास सुरु करण्यासाठी गुन्हे प्रक्रिया संहिता, १६७३ च्या कलम १५४ अंतर्गत प्रथम माहिती अहवाल (FIR) दाखल केला जाईल.
४. अपवादात्मक प्रकरणांमध्ये अहवालास नकार देऊ शकते, आणि असे करताना लिखित कारणे देणे आवश्यक आहे.
५. जेथे राज्य सरकार अहवाल नाकारते, तेथे पीसीएला पुढील चौकशी करण्यास आणि नवीन अहवाल सादर करण्यास सांगू शकते.

| मला पीसीएकझून योग्य सुनावणी न मिळाल्यास मी काय करू शकतो/शकते ?

जर कार्यवाहीशी संबंधित एखादया पक्षाला असे वाटत असेल की त्यांना योग्य सुस्पष्ट सुनावणी मिळाली नाही, तर या प्रक्रणात ते राज्यातील उच्च न्यायालयात जाऊ शकतात – या संदर्भात मुंबई उच्च न्यायालय – आणि पीसीएच्या निर्णयाच्या पुनरावलोकनाची विनंती करू शकतात. १९५० च्या भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद २२६ अंतर्गत उच्च न्यायालयाच्या रिट अधिकारक्षेत्रास आवाहन करून हे केले जाऊ शकते.

आपण उच्च न्यायालयाकडे खालील कारणास्तव जाऊ शकता:

- पीसीएचा एखादा सदस्य पक्षपातपूर्ण असेल किंवा प्रकरणाच्या परिणामात त्याची वैयक्तिक रुची असेल.
- जर आपल्या विरोधात दाखल केलेल्या आरोपांबद्दल कोणत्याही पक्षास माहिती पुरवली नसेल तर.
- पीसीएने कोणत्याही पक्षास योग्यरित्या ऐकले नाही तर /सुनावणी दिली नाही तर.
- पीसीएने त्याच्या निर्णयात पुरेशी कारणे दिली नाहीत तर.

| आपण पीसीएच्या निर्णयाने नाखुश असाल, तर आपल्यासाठी इतर कोणत्या यंत्रणा उपलब्ध आहेत ?

जर आपली तक्रार आपराधिक गुन्ह्याच्या आरोपावर असेल तर आपण पोलीस ठाण्यात तक्रार नोंदवू शकता आणि एफआयआर नोंदणीसाठी विचारू शकता. पोलिसांनी एफआयआर नोंदविण्यास नकार दिल्यास, जिल्हा पोलीस अधीक्षक (एसपी) यांना तक्रार पाठवू शकता. एफआयआर नोंदणी करण्याची मागणी एसपी करू शकतात.

तरी देखील एफआयआर नोंदणीकृत नसल्यास जवळच्या न्यायिक दंडाधिकाऱ्याकडे जाऊ शकता. न्यायिक

दंडाधिकारी पोलिसांना मामला नोंदविण्यास आणि त्याचा तपास करण्यासाठी निर्देशित करू शकतात³⁷. नंतर हा खटला एफआयआरमध्ये बदलला जातो.

जर ही यंत्रणा अयशस्वी झाली तर आपण १९५० च्या भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद २२६ अंतर्गत उच्च न्यायालयात रिट याचिका दाखल करू शकता. या याचिकेद्वारे आपण उच्च न्यायालयाला पोलिसांना एफआयआर दाखल करण्याची आज्ञा देण्याचे आवाहन करू शकता.

दरम्यान, आपल्या बाबतीत लागू असल्यास, आपण खालीलपैकी कोणाशीही संपर्क साधू शकता:

राष्ट्रीय किंवा राज्य मानवाधिकार आयोग	राष्ट्रीय किंवा राज्य महिला आयोग	राष्ट्रीय किंवा राज्य अनुसूचित जाती आयोग
अनुसूचित जमार्टीसाठी राष्ट्रीय किंवा राज्य आयोग		राष्ट्रीय किंवा राज्य अल्पसंख्यांक आयोग.

| तक्रारदारांविरुद्ध पीसीए कार्यवाही करू शकते का ?

पीसीएला असे आढळून आले की आपण केलेली तक्रार ही भंपक, खोटी, त्रासदायक, दुर्भावनापूर्ण किंवा उत्पीडित हेतूसह दाखल केली आहे, तर ते महाराष्ट्र पोलीस (दुरुस्ती आणि सातत्य) कायद्याच्या कलम २२ (टी) अंतर्गत आपल्याविरुद्ध कार्यवाही करण्याची शिफारस करू शकतात.

या तरतुदीनुसार, एखाद्या तक्रारीवर पोलीस अधिकाऱ्यांविरुद्ध खोटच्या किंवा निंदनीय तक्रारी दाखल केल्याबद्दल तक्रारदारांवर कार्यवाही केली जाऊ शकते आणि दंड आकारला जाऊ शकतो. सदर शिक्षा खलील प्रमाणे आहेत:

पोलीस अधिकारी विरुद्ध तक्रार प्रकार	तक्रारदारावर लाल्या जाणाऱ्या शिक्षेचे प्रमाण
महाराष्ट्र पोलीस कार्यवाही प्रकरण XXIV द्वारे आलेले अपराध	साध्या किंवा कठोर कारावासाचे दोन वर्ष किंवा दंड किंवा दोन्ही
मृत्यु /आजीवन कारावास/सात वर्षे किंवा त्यापेक्षा जास्त कारावासाची शिक्षा दंडनीय असलेले गुन्हे	साधा किंवा कठोर कारावास सात वर्षांपर्यंत आणि दंड

खोट्या किंवा निंदनीय तक्रारी दाखल करण्यासाठी तक्रारदाराविरुद्ध गुन्हा नोंदवताना फौजदारी दंड प्रक्रिया संहिता १९७३ चे कलम १९५ लागू होईल. जर तक्रारदाराचा गुन्हा सिद्ध झाला तर त्याला उत्तरदायी व्यक्तीला भरपाई सुद्धा द्यावी लागेल.

यामुळे तक्रार ज्ञात आणि उपलब्ध असलेल्या सर्व माहितीसह स्पष्टपणे लिखित स्वरूपात असल्याचे सुनिश्चित करणे अधिक महत्वाचे आहे.

पारदर्शकता आणि अहवाल

| पीसीए आपली पारदर्शकता कशी राखते ?

पीसीए हे एक स्वतंत्र आणि जबाबदार प्राधिकरण असणे आवश्यक आहे; तसेच समाजाच्या प्रत्येक विभागात माहीत आणि उपलब्ध असणे गरजेचे आहे. स्वतःचे अस्तित्व, अधिकार आणि जबाबदान्यांबद्दल जागरुकता निर्माण करण्यासाठी प्रत्येक पीसीएने व्यापक उपाययोजना आखणे आवश्यक आहे. राज्य व विभागीय पातळीवरील पीसीएनी स्वतःच वेबसाइट (संकेत स्थळे) उपलब्ध करून त्याचा उपयोग प्रकरणे व निर्णयांबाबत माहिती पुरवण्याचे माध्यम म्हणून करण्याची जबाबदारी स्वीकारली आहे, जेणेकरून ते आपले ठोस आस्तित्व वर्तमानपत्रे, द्रूकश्राव्य आणि सोशल मीडिया मध्ये बनवू शकतील, तसेच याचा उपयोग वार्षिक अहवाल, पुस्तिका आणि मार्गदर्शिका प्रकाशित करण्यासाठी करू शकतील. जास्तीत जास्त लोकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी हे सर्व दस्तऐवज मराठी, हिंदी आणि इंग्रजीमध्ये प्रकाशित आणि प्रसारित करणे आवश्यक आहे.

✓ c\$dlps vlf. k l qlo. kps vgoky%

सदस्य—सचिव किंवा नियुक्त अधिकाऱ्याने पीसीएच्या बैठकीमध्ये होणाऱ्या चर्चेची (मिनिटांची) नोंद ठेवावी. उपस्थित पीसीएच्ये अध्यक्ष आणि सदस्यांनी या बैठकीच्या मिनिटांवर स्वाक्षरी करावी.³⁸ पीसीएच्या संकेत स्थळावर प्रत्येक बैठकीचे मिनिट प्रदर्शित करणे ही एक चांगली पद्धत असेल.

✓ vf/k-r l als LFG %cl kV%³⁹

प्रत्येक पीसीएकडे त्यांच्या अधिकृत भाषेत किंवा इंग्रजीमध्ये कार्यरत इंटरनेट संकेत स्थळ असणे आवश्यक आहे (संकेत स्थळ बहू-भाषिक असावे असे बंधनकारक नाही). संकेत स्थळावर दररोज, साप्ताहिक आणि मासिक ऐकल्या जाणाऱ्या प्रकरणांची माहिती असणे आवश्यक आहे. पीसीएच्ये सर्व निर्णय नियमितपणे कोणताही विलंब न करता संकेत स्थळावर उपलब्ध करणे आवश्यक आहे.

मार्च २०१९ पर्यंत महाराष्ट्रातील कोणत्याही पीसीएकडे अघाप कार्यरत वेबसाइट (संकेत स्थळ) नाही

✓ ekfgrh@ekxZ' kD i fLrdk⁴⁰%

पीसीए स्थापनेच्या सहा महिन्यांच्या आत, सदस्य सचिव किंवा नामित अधिकारी यांनी माहिती / मार्गदर्शक पुस्तिका प्रकाशित करणे आवश्यक आहे, सदर माहिती / मार्गदर्शक पुस्तिकेत खालील तपशील प्रदान करावा :

³⁸ नियम 5, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 5, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016

³⁹ नियम 12, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 12, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016.

⁴⁰ नियम 12, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 12, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016.

१. संपर्क तपशील
२. प्राधिकरणाचे अधिकार व कार्य
३. तक्रार दाखल करण्याची प्रक्रिया
४. तक्रारी प्राप्त करण्यासाठी / नियुक्त करण्यासाठी निर्धारित अर्ज आणि
५. कायद्यानुसार आणि कायद्यांतर्गत तक्रारदारास उपलब्ध असलेले मार्ग.

पीसीएने या पुस्तिका/ मार्गदर्शिका सर्व पोलीस ठाणे आणि पोलीस विभाग कार्यालयांमध्ये पाठवाव्यात आणि तेथे ठेवाव्यात. हे विनामूल्य प्रसारित केले जाणे आवश्यक आहे.

✓ ok\Zl vgoky^{41%}

पीसीएने वित्तीय वर्षाच्या शेवटी एक वार्षिक अहवाल तयार करून तो राज्य सरकारला सादर केला पाहिजे. वार्षिक अहवाल पीसीएच्या संकेत स्थळावर आणि संबंधित सोशल मीडिया मंचावर उपलब्ध करणे आवश्यक आहे. वार्षिक अहवालामध्ये खालील तपशील दिले पाहिजेत:

१. पीसीए द्वारे चौकशी करण्यात आलेल्या तक्रारीची संख्या आणि प्रकार
२. पीसीएने तपासलेल्या गैरवर्तन प्रकरणांची संख्या आणि प्रकार
३. तपासणी करण्याच्या हेतूने कोणत्याही इतर एजन्सी किंवा अधिकाऱ्यांना संदर्भित केलेल्या प्रकरणांची संख्या आणि प्रकार
४. प्रत्येक प्रकरणामधील पीसीएचे निष्कर्ष
५. चौकशी पूर्ण करण्यात झालेल्या विलंबाची अथवा इतर कोणत्याही विलंबाची कारणे.
६. राज्यातील पोलीस गैरवर्तन ओळखण्यायोग्य नमुने आणि
७. पोलीस उत्तरदायित्व वाढविण्यासाठी शिफारसी.

✓ e .k v .k byDV; fud ek; e /; s l f ; mi flFkrh

सदस्य-सचिव किंवा पीसीएच्या नामित अधिकाऱ्यांनी पीसीए आणि त्याची प्रक्रिया यासंबंधित मूलभूत माहिती मुद्रण आणि इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांमध्ये प्रकाशित आणि प्रसारित करणे आवश्यक आहे. ट्रिविटर आणि फेसबुकवर त्यांनी सोशल मीडिया अकाउंट तयार करावे आणि त्यांचा प्रसारमाध्यम म्हणून वापर करावा.

⁴¹ नियम 13, महाराष्ट्र विभागीय पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम, 2017य नियम 13, महाराष्ट्र राज्य पोलीस तक्रारी प्राधिकरण (सेवा अटी) नियम 2016.

ekgrlpk vf/kdkj vf/fu; ekrxzr ekgrlpk l fØ; [kykl k

एक सार्वजनिक प्राधिकरण म्हणून माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अंतर्गत सर्व कर्तव्ये आणि दायित्वे पीसीए साठी बंधनकारक आहेत. या कायद्याच्या कलम ४ (९) (बी) अंतर्गत, या कर्तव्यांमध्ये 'कोणीही विचारल्याशिवाय देखील खालील प्रकारची माहिती सार्वजनिक कार्यक्षेत्रात उपलब्ध करून देणे' याचा समावेश आहे.

१) प्रत्येक पीसीए ची संरचना आणि आयोजन, त्याची कार्ये, त्याच्या अधिकारी व कर्मचाऱ्यांचे अधिकार आणि कर्तव्ये, निर्णय प्रक्रिया, पर्यवेक्षण आणि उत्तरदायित्वाच्या वाहिन्या, निकष, नियम आणि कायदे, व त्यांची कार्ये पार पाडण्यात त्यांच्याद्वारे वापरल्या जाणाऱ्या नियमावली आणि सूचना पुस्तिका.

२) पीसीए द्वारे भौतिक प्रत आणि इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात ठेवलेल्या नोंदी आणि कागदपत्रांच्या श्रेणीबद्दलचे विधान.

३) सार्वजनिक सल्ला—मसलत करण्यासाठी गठित केलल्या मंडळ, समिती, परिषदांची यादी आणि त्यांच्या बैठकीचा तपशील / मिनिटे जनतेसाठी उपलब्ध असेल की नाही ते दर्शविणे;

४) अधिकारी आणि कर्मचाऱ्यांची नावे, वेतन आणि त्यांना मिळणाऱ्या लाभाचे तपशीलवार माहितीपत्रक;

५) पीसीए च्या आर्थिक योजनापत्र आणि खर्चाचा तसेच निधी वितरणाच्या अहवालाचा तपशील;

६) पीसीए मध्ये 'जन माहिती अधिकारी' म्हणून नामित केलेल्या अधिकाऱ्याचे नाव आणि पदनाम;

ही माहिती नियमितपणे – दरवर्षी किमान एकदा तरी – अद्ययावत केली गेली पाहिजे. ही माहिती क्षेत्राच्या स्थानिक भाषेत आणि संकेत स्थळे (वेबसाइट्स), सूचना फलक, वर्तमानपत्रातील जाहिराती, सार्वजनिक घोषणा, प्रसारमाध्यमे अशा विविध मार्गांद्वारे प्रसारित केली गेली पाहिजे.

याव्यतिरिक्त, खालील दोन परिस्थितीमध्ये माहितीचा नियमित खुलासा / प्रकटीकरण करणे हे पीसीए चे दायित्व आहे: कलम ४ (९) (सी) अंतर्गत महत्वाची धोरणे तयार करताना किंवा सार्वजनिक परिणाम असणारे निर्णय जाहीर करताना सर्व संबंधित तथ्ये पीसीए ने प्रकाशित करणे आवश्यक आहे.⁴² याशिवाय पुढील कलम ४ (९) (डी) अंतर्गत पीसीए सर्व प्रभावित व्यक्तींना त्यांच्या प्रशासकीय किंवा अर्ध-न्यायिक निर्णयांमागील कारणे द्यावयास बांधील आहे.⁴³

42 प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाने: (सी) महत्वाची धोरणे तयार करताना किंवा सार्वजनिक परिणाम असणारे निर्णय जाहीर करताना सर्व संबंधित तथ्ये प्रकाशित करावी

43 प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाने: (डी) प्रभावित व्यक्तींना त्यांच्या प्रशासकीय किंवा अर्ध-न्यायिक निर्णयांमागील कारणे घावीत.

अनुसूची

| अनुसूची - I

ikyH rØkj ck/kdj.kP; k LFkki uJ kBh çdk' k fl g vlf.k brj fo#) Hkj r l j dkj vlf.k brj ; k [VY; kr l okTp U k ky; kis fnysys funz^{k44}.

पोलीस उपाधिकारांच्या पदापर्यंतच्या पोलीस अधिकाऱ्यांविरुद्ध तक्रार करण्यासाठी जिल्हा पातळीवर पोलीस तक्रार प्राधिकरण असावे. तसेच पोलीस अधीक्षक आणि त्यावरील पदाच्या अधिकाऱ्यांविरुद्धच्या तक्रारी नांदविष्ण्यासाठी व तपासण्यासाठी राज्य पातळीवर देखील आणिक एक पोलीस तक्रार प्राधिकरण असावे. जिल्हास्तरीय प्राधिकरणाची अध्यक्षता उच्च / सर्वोच्च न्यायालयाच्या निवृत्त न्यायाधीशांकडे असावी. राज्यस्तरीय तक्रार प्राधिकरणाचे प्रमुख हे मुख्य न्यायाधीशांनी प्रस्तावित केलेल्या पॅनलमधील नावांमधून निवडले जातील; जिल्हास्तरीय तक्रार प्राधिकरणाचे प्रमुख देखील मुख्य न्यायाधीशांनी किंवा त्यांनी नामांकित केलेल्या उच्च न्यायालयाच्या न्यायाधीशांनी प्रस्तावित केलेल्या पॅनलमधील नावांमधून निवडले जाऊ शकतात. विविध राज्य / जिल्हांमधील तक्रारींची संख्या लक्षात घेऊन व त्या संख्येवर अवलंबून तीन ते पाच सदस्य या प्राधिकरणांची सहाय्यता करू शकतात. राज्य सरकार या सदस्यांची निवड राज्य मानवाधिकार आयोग / लोकायुक्त / राज्य लोकसेवा आयोगाने प्रस्थापित केलेल्या पॅनलमधून करेल. या पॅनलमध्ये नागरी / प्रशासकीय सेवेतील निवृत्त अधिकारी, पोलीस अधिकारी किंवा इतर कोणत्याही विभागातील अधिकारी किंवा नागरी समाजातील सदस्यांचा समावेश असू शकतो. ते प्राधिकरणाच्या कामात पूर्णवेळ कार्यरत असतील व त्यासाठी त्यांना नियमित कर्मचाऱ्यांना सेवेसाठी व क्षेत्रीय चौकशीसाठी दिले जाणारे योग्य ते वेतन / मानधन दिले गेले पाहिजे. यासाठी ते गुन्हे अन्वेषण विभाग (सी.आय. डी), गुप्तचर संस्था, दक्षता विभाग अथवा इतर कोणत्याही संस्थेच्या सेवानिवृत्त अन्वेषकांच्या सेवेचा उपयोग करू शकतात. राज्यस्तरीय तक्रार प्राधिकरण हे केवळ पोलीस कर्मचाऱ्यांच्या गंभीर गैरवर्तनाच्या आरोपांची दखल घेईल, ज्यामध्ये फक्त पोलिसांच्या ताब्यात झालेला मृत्यू गंभीर / 'जबर' दुखापत किंवा बलात्कार यांचा समावेश असेल. जिल्हा पातळीवरील तक्रार प्राधिकरण हे उपरोक्त प्रकारणांसोबत खंडणी, जमीन / घर हडपणे, किंवा अधिकारांचा गंभीर गैरवापर असलेल्या कोणत्याही प्रकरणांच्या आरोपांची चौकशी करू शकते. जिल्हा आणि राज्य पातळीवरील तक्रार प्राधिकरणांची अपराधी पोलीस अधिकाऱ्यावर विभागीय किंवा फौजदारी कार्यवाही करण्याची शिफारस संबंधित प्राधिकरणावर बंधनकारक असेल.

अनुसूची - II पोलीसांचा हुद्दा आणि संरचना

महाराष्ट्र पोलिस यांचे हुद्दे, जबाबदार्या आणि पीसीएचे त्यानुसार अधिकारक्षेत्र खालील प्रमाणे:

हुद्दे	जबाबदारी	लागू असलेले पीसीए
भारतीय पोलिस सेवा		
पोलिस महासंचालक (डीजीपी)	राज्य पोलिस प्रमुख	राज्य पीसीए
अतिरिक्त पोलिस महासंचालक	सर्व विभागीय प्रमुख	
पोलिस महानिरीक्षक / विशेष पोलिस महानिरीक्षक	विभागीय प्रमुख	
उप पोलिस महानिरीक्षक (डीआयजी)	विभाग (जिल्हा समूह)	
वरिष्ठ पोलिस अधीक्षक (एसएसपी)	मोठे जिल्हे	
पोलिस अधीक्षक (एसपी)	जिल्हा	
अतिरिक्त पोलिस अधीक्षक (एएसपी)		
राज्य पोलिस सेवा		
उप पोलिस अधीक्षक (डीएसपी)/ एसडीपीओ	उप विभाग (जिल्हा)	राज्य पीसीए
सहाय्यक पोलिस अधीक्षक		
वरिष्ठ अधीनस्थ अधिकारी (राज्य पोलिस सेवा)		
मंडल निरीक्षक	पोलिस मंडल	विभागीय पीसीए
पोलिस निरीक्षक	पोलिस ठाणे	
सहाय्यक पोलिस निरीक्षक (एपीआय)	पोलिस ठाणे	
पोलिस उपनिरीक्षक (एसआय)		
सहाय्यक पोलिस उपनिरीक्षक (एएसआय)		
कनिष्ठ अधीनस्थ अधिकारी (राज्य पोलिस सेवा)		
हेड कांस्टेबल (HC)	पोलिस ठाणे	पोलिस ठाणे
पोलिस नाईक (पीएन)		
पोलिस शिपाई (पीसी)		

महाराष्ट्रातील पोलिस आयुक्त – शहर यांचे हुद्दे, जबाबदाऱ्या आणि पीसीए चे त्याकुसार अधिकारक्षेत्र खालील प्रमाणे:

हुद्दे	जबाबदारी	लागू असललेले पीसीए
भारतीय पोलिस सेवा		
पोलिस आयुक्त – शहर (सीपी)	शहर पोलिस प्रमुख	राज्य पीसीए
संयुक्त पोलिस आयुक्त शहर (अज. सीपी)	विभाग	
अतिरिक्त पोलिस आयुक्त शहर (एसीपी)	मंडल (क्षेत्रांचा समूह)	
उप पोलिस आयुक्त शहर (निवड विभाग) (डीसीपी) उप पोलिस आयुक्त शहर (कनिष्ठ व्यवस्थापन विभाग) (डीसीपी) उप पोलिस आयुक्त शहर (१० वर्षपिक्षा कमी सेवा) (डीसीपी)	विभाग	
राज्य पोलिस सेवा		
सहाय्यक पोलिस आयुक्त शहर (एसीपी)	विभाग (शहर)	राज्य पीसीए
वरिष्ठ अधीनस्थ (राज्य पुलिस सेवा)		
पोलिस निरीक्षक (पीआय)	पोलिस ठाणे (ठाणे प्रमुख)	विभागीय पीसीए
सहाय्यक पोलिस निरीक्षक (एपीआय)	पोलिस ठाणे	
उप पोलिस निरीक्षक (पीएसआय)		
सहाय्यक पोलिस निरीक्षक (एएसआय)		
कनिष्ठ अधीनस्थ अधिकारी (राज्य पोलिस सेवा)		
मुख्य पोलिस शिपाई (एचसी)	पोलिस ठाणे कर्मचारी	विभागीय पीसीए
पोलिस नाईक (पीएन)		
पोलिस शिपाई (पीसी)		

मार्च २०१९ नुसार महाराष्ट्रात १० पोलीस अयुक्तालये / शहर विभाग आहेत: अमरावती, औरंगाबाद, मुंबई, नागपुर, नासिक, नवी मुंबई, पुणे, आर-मुंबई, ठाणे आणि सोलापूर.⁴⁵

45 भारतातील पोलीस संगठनांबाबतची माहिती आणि लेटा, पोलीस अनुसंधान व विकास व्युतो (बी.पी.आर.डी), गृह मंत्रालय, भारत सरकार, पृष्ठ ३१।

| अनुसूची - III |

jkt; @ foHkxh; ikyhl vf/kdkj hio:) r0kj nk[ly dj.; k lBh uewk vt Z

प्रती:

अध्यक्ष

विभागीय / राज्य पोलीस तकार प्राधिकरण
(पत्रव्यवहाराचा पत्ता)

iHMr Q Drlpk ri 'hy%

- पूर्ण नाव:
- वडिलांचे / आईचे / पती / पत्नीचे नाव:
- पत्ता:
- लिंग:
 - पुरुष
 - महिला
 - इतर
- व्यवसाय
- फोन नम्बर
- ईमेल आईडी:

r0kj nkj kps ri 'hy%

- तकारदाराचे पूर्ण नाव:
- वडिलांचे / आईचे / पती / पत्नीचे नाव:
- पता
- लिंग
 - पुरुष
 - महिला
 - इतर
- व्यवसाय
- फोन नम्बर
- ईमेल आईडी:

ikyhl vf/kdkjh ; kps ri 'hy%

पोलीस अधिकाऱ्यांचे नाव / नावे:

संबंधित पोलीस अधिकाऱ्यांचा / अधिकाऱ्यांचा अधिकृत हुद्दा (कृपया योग्य तेथे ✓ करा):

1	पोलिस महासंचालक
2	अतिरिक्त पोलिस महासंचालक
3	पोलिस महानिरीक्षक
4	विशेष पोलिस महानिरीक्षक
5	पोलिस उपमहानिरीक्षक
6	वरिष्ठ पोलिस अधीक्षक
7	पोलिस अधीक्षक
8	पोलिस आयुक्त
9	अतिरिक्त पोलिस अधीक्षक
10	अतिरिक्त पोलिस आयुक्त
11	पोलिस अधीक्षक
12	पोलिस आयुक्त
13	सहाय्यक पोलिस अधीक्षक
14	सहाय्यक पोलिस आयुक्त
15	इंस्पेक्टर
16	सहाय्यक पोलिस इंस्पेक्टर
17	सहाय्यक निरीक्षक
18	सहाय्यक उपनिरीक्षक
19	हेड कॉन्स्टेबल
20	पोलिस नाईक
21	कॉन्स्टेबल

?KVuk%

घटनेची तारीख:

घटनेची जागा:

पोलीस स्टेशनचे नाव आणि घटना जेथे घडली ते ठिकाण:

गैरवर्तनचा प्रकार: (कृपया योग्य तेथे ✓ करा)

1	पोलिसांच्या ताब्यात मृत्यू
2	गंभीर त्रास/“जबर” दुखापत (कृपया नमुना तक्रार अर्जानंतर दिलेले स्पष्टीकरण पहा)
3	पोलिसांच्या ताब्यात बलात्कार किंवा बलात्कार करण्याचा प्रयत्न
4	निर्धारित प्रक्रियेचे पालन न करता अटक किंवा ताब्यात घेणे
5	भ्रष्टाचार
6	अपहरण
7	जमीन किंवा घर हडपणे
8	कायद्याच्या कोणत्याही तरतुदीचा किंवा कायदेशीर प्राधिकरणाचा गैरवापर/गंभीरपणे उल्लंघन करणे / इतर कोणत्याही उल्लंघनाबाबत

घटनेचा थोडक्यात तपशील (तारीख आणि वेळेसह):

जखमांचा थोडक्यात तपशील, जर असेल तर:

मालमत्तेच्या नुकसानाचा संक्षिप्त तपशील, जर असेल तर:

घटनेनंतर आपण उचललेली पावले:

वरिष्ठ पर्यवेक्षी अधिकाऱ्याकडे दाखल केलेल्या तक्रारीचा थोडक्यात तपशील:

I k\knkj\kp\ ri 'hy] t j vl y rj%

- पूर्ण नाव
- वडिलांचे / आईचे / पती / पत्नीचे नाव:
- पता
- लिंग
 - पुरुष
 - महिला
 - इतर
- व्यवसाय
- फोन नम्बर
- ईमेल आईडी:

I yXud%

- डॉक्टरांच्या प्रमाणपत्राची अथवा वैद्यकीय तपासणीच्या प्रमाणपत्राची प्रत, जर असेल तर
- दाखल केलेल्या कोणत्याही तक्रारीची प्रत, जर असेल तर
- प्रथम माहिती अहवालाची प्रत
- जखमांचे / नुकसानांचे छायाचित्र
- घटनेशी संबंधित ऑडिओ किंवा डिडिओ रेकॉर्डिंग
- अटक पत्रांची छायाप्रत
- पोलीस स्टेशनवर डायरी प्रवेशाचे पुरावे
- आपण तक्रार करीत असलेल्या पोलीस अधिकाऱ्याच्या पर्यवेक्षी अधिकाऱ्याकडे पाठविलेल्या तक्रारीची प्रत
- इतर कोणतेही संलग्न दस्तऐवज

मी वचन देतो की वरील माहिती सत्य आहे आणि माझ्या माहितीनुसार अगदी बरोबर आहे.

स्वाक्षरी:

तारीखः

^t cj** nqkki rhps Li "Vhdj . lk%

i qhy i zdkjP; k nqkki rh ^t cj* vFlok ^xHj* Eg. lk funZkr dj.; kr vlk; k vlggr%

- कोणत्याही एका अथवा दोन्ही डोळयांच्या दृक्शक्तीचा कायमचा विच्छेद करणे
- कोणत्याही एका अथवा दोन्ही कानांच्या श्रवणशक्तीचा कायमचा विच्छेद करणे
- कोणताही अवयव अथवा सांधा यांपासून विच्छेद करणे
- कोणत्याही अवयवाच्या किंवा सांध्याच्या शक्तीचा कायमचा नाश / बिघाड करणे
- मस्तक किंवा चेहरा कायमचा विट्रुप करणे
- हाड किंवा दात मोडणे / निखळवणे
- ज्या दुखापतीमुळे जीवन धोक्यात येऊ शकते
- ज्या दुखापतीमुळे पीडित व्यक्तीला कमीत कभी वीस दिवसांचा काळ दुःसह शारीरिक वेदना सहन करायी लागते, किंवा अंथरुणाला खिळून राहावे लागते किंवा तिचा दैनंदिन कारभर चालू ठेवणे अशक्य होते

अनुसूची - IV

स्वयंसाक्षांकित घोषणापत्र

मी श्री/ श्रीमती ——————

यांचा /यांची /मुलगा /मुलगी /बायको /विधवा ——————

वय वर्ष —————— वर्ष स्थायी आणि वर्तमान राहता पत्ता खालील प्रमाणे आहे, आधार क्रमांक —————— (स्वयंसाक्षांकित प्रत संलग्न केलेली) देवाची शपथ घेऊन खालीलप्रमाणे पुष्टी करतो/ करते आणि सांगतो/ सांगते की:

१. या घोषणापत्रासोबत जोडलेल्या तक्रारीमध्ये मी तक्रारदार आहे/ मी श्री/ श्रीमती / कु —————— यांना ही तक्रार दाखल करण्याकरीता अधिकृत केले आहे कारण —————— मुळे ती दाखल करण्यास मी अक्षम आहे.
२. संलग्न तक्रारीच्या परिच्छेद —————— मध्ये सांगितलेली तथ्ये माझ्या माहिती आणि समजूतीनुसार सत्य व अचूक आहेत.
३. म्हणून मी आपणास वरील तक्रारीची चौकशी करण्याची आणि योग्य ती पुढील कार्यवाही करण्याची विनंती करतो/ करते.

अर्जदार

नाव:

स्थायी पत्ता:

| अनुसूची - V

i h h P; k l á dZdk kY; kps i Ùs

egkjkV^ajkt; i h h

सहकारी टेलिफोन एक्सचेंज, (चौथा मजला)

महर्षि कर्वे मार्ग,

नरिमन पॉइंट,

मुम्बई ४०००२९

महाराष्ट्र

दूरध्वनी क्रमांक: ०२२-२२८२००४५ / २२८२००४६ / २२८२००६७

ई—मेल: mahaspca@gmail.com

i qks foHkxh; i h h

अनंत हाईट्स, सर्वे क्रमांक— २९/२/१

जाधव नगर जवळ, नांदेड सिटी

शिवगड रोड, पुणे – ४११००६८

दूरध्वनी क्रमांक: ०२०७२४३८००७४

ई—मेल: dpcapune@gmail.com

| सी.एच.आर.आय चे कार्यक्रम

सी.एच.आर.आय चा दृढ विश्वास आहे की कॉमनवेल्थ (राष्ट्रकुल) च्या सदस्य देशांच्या उत्तरदायित्वासाठी आणि सक्रिय सहभागासाठी उच्च मानके आणि कार्यक्षम यंत्रणा असाव्यात. मानवाधिकार, पारदर्शक लोकशाही आणि शाश्वत विकास लक्ष्ये गाठण्यासाठी हे अत्यावश्यक आहे. सी.एच.आर.आय. विशेषत: मानवाधिकार, न्यायप्राप्तीची सुलभता आणि माहितीची सुलभता याविषयक धोरणात्मक उपक्रम राबविष्याचे आणि समर्थनाचे कार्य करते. यासाठी गहन संशोधन, प्रकाशन, विधिकार्यशाळा, धोरणांचे विश्लेषण, एकत्रीकरण, संबंधित माहितीचा प्रसार आणि समर्थन या वर सी.एच.आर.आय. आपले लक्ष केंद्रित करते. यामध्ये खालील मुख्य उपक्रम आणि कार्यक्रमांचा समावेश आहे:

1- Ü, k i Hrl hBh l gyHrk \ATI½

i kyHl 1 qkj . ॥% अनेक देशांमध्ये अजूनही पोलिसांकडे नागरिकांच्या हक्कांच्या संरक्षकांऐवजी, राज्याच्या हातातील दडपशाहीचे साधन म्हणून पाहिले जाते, ज्यामुळे कायदेशीर हक्कांचे व्यापक उल्लंघन होते आणि न्याय नाकारला जातो. सी.एच.आर.आय प्रणालीगत सुधारणेसाठी प्रोत्साहन देण्याचे कार्य करते जेणेकरून पोलीस हे विद्यमान शासनाच्या अंमलबजावणीची यंत्रणा म्हणून नाही, तर कायद्याचे नियमधारक म्हणून काम करतील. सी.एच.आर.आय च्या या कार्यक्रमिक घटकाचे मुख्य उद्दिष्ट म्हणजे पोलीस यंत्रेण्या सुधारणेसाठी जनतेच्या एकत्रीकरणासाठी समर्थन देणे आणि या बाबतीत नागरी समाजाचा सहभाग बळकट करण्यासाठी कार्य करणे. पूर्व आफ्रिका आणि घाना मध्ये सी.एच.आर.आय. पोलीस उत्तरदायित्व आणि त्यातील राजकीय हस्तक्षेपाचे परीक्षण करते.

त्याबरोबरच आम्ही रंग, रूप, देखावा आणि लिंगाच्या आधारावर होणाऱ्या भेदभाव विरोधी उपविभाग सुरु करण्याच्या तयारीत आहोत.

r#x 1 qkj . ॥% सी.एच.आर.आय च्या या कार्यक्रमिक घटकाचे लक्ष हे पारंपारिकरित्या बंद आणि गुप्त असलेल्या प्रणालीमध्ये अधिकाधिक पारदर्शकता आणण्यावर आणि संबंधित गैरव्यवहार अनावृत करण्यावर केंद्रित आहे. कायदा व्यवस्थेच्या अपयाशांमुळे तुरुंगांत होणारी आत्यंतिक गर्दी, अक्षम्य अशा मोठ्या कालावधीसाठी होणारा खटला—पूर्व बंदीवास आणि कारावसाच्या मुदतीपश्चातही झालेले तुरुंगातील वास्तव्य, हे आम्ही अधोरेखित करतो. या व्यतिरिक्त आम्ही कैद्यांना कायदेशीर सहाय्य मिळावे आणि तुरुंग देखरेख प्रणालीला / निरीक्षण यंत्रणेला पुनरुज्जीवित करण्यासाठी धोरणात बदल करावा म्हणून मध्यरस्थी आणि वकालत करतो. आमचा असा विश्वास आहे या क्षेत्राकडे लक्ष वेढल्यामुळे कारागृहांच्या स्थितीमध्ये आणि न्याय प्रशासनाच्या कारभारामध्ये मोठी सुधारणा होऊ शकते.

2- efggrhi Hrl hBh l gyHrk \ATI½

माहितीप्राप्तीच्या सुलभतेसाठी कार्य आणि समर्थन करणारी एक प्रमुख संस्था अशी मान्यता सी.एच.आर.आय ला प्राप्त झाली आहे. कॉमनवेल्थ आणि इतर देशांनी सक्षम 'माहितीचा अधिकार कायदा' पारित करावा आणि त्याची प्रभावी अंमलबजावणी करावी यासाठी सी.एच.आर.आय. त्यांना प्रोत्साहन देते. सी.एच.आर.आय नियमितपणे 'माहितीचा अधिकार' कायद्याच्या वैधानिक विकासासाठी सहाय्य करते. माहितीचा अधिकार कायदा आणि त्याशी संलग्न पद्धतीना पुरस्कृत करण्यात भारत, श्रीलंका, अफगाणिस्तान, बांगलादेश, घाना, आणि अशातच, केनियामध्ये सी.एच.आर.आय.ला विशेष यश प्राप्त झाले आहे. घानामध्ये सी.एच.आर.आय. आर.टी.आय. नागरी समाज युरीचे सचिवालय आहे. आम्ही नियमितपणे माहितीचा अधिकारविषयक नवीन कायद्यांची समीक्षा करतो, आणि जेव्हा हे कायदे तयार केले जातात व जेव्हा ते प्रथम अंमलात आणले जातात अशा दोन्ही वेळी सरकार

आणि नागरी समाजाच्या ज्ञानकक्षेत सर्वोत्तम पद्धती आणण्याकरिता मध्यरथी करतो. प्रतिकूल वातावरणात आणि सांस्कृतिकदृष्ट्या भिन्न क्षेत्राधिकारांमध्ये काम करण्याचा पुष्कळ अनुभव आमच्या गाठीशी आहे. हा अनुभव आम्हाला माहितीच्या अधिकारासंदर्भात नवीन कायदे विकसित करू पाहणाऱ्या देशांमध्ये अत्यंत मौल्यवान अंतर्दृष्टी आणण्यास सक्षम करतो. उदाहरणार्थ, घाना आणि भारतामध्ये सी.एच.आर.आय. माहितीप्राप्ती सुलभतेच्या महत्वाबद्दल पायाभूत माहितीचे प्रसारण करीत आहे, आणि कायदा लागू करून त्याची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी मोहीम राबवत आहे.

nf{k k vlf' k, k elfM; k j {kdlph l #Vuk@l kÅFk vlf' k, k elfM; k fMQM ZuvodZ!\$AMDEN½

दक्षिण आशियात, विशेषत: ग्रामीण भागांमध्ये, पत्रकार आणि मीडिया कर्मचाऱ्यांवर होणारे वाढते हल्ले, आणि बोलण्याच्या आणि अभिव्यक्ती स्वातंत्र्यावर आलेल्या दबावाच्या समस्येकडे लक्ष वैधण्यासाठी व त्यास सामोरे जाण्यासाठी सी.एच.आर.आय ने पत्रकार आणि इतर मीडिया व्यावसायिकांचे एक प्रादेशिक संघटन विकसित केले आहे. हे संघटन, म्हणजेच साऊथ आशिया मीडिया डिफेंड्स नेटवर्क (SAMDEN), मानते की ही स्वातंत्र्ये अविभाज्य आहेत आणि त्यांमध्ये कोणत्याही राजकीय सीमा किंवा हस्तक्षेप असू शक्त नाहीत. SAMDEN चे मूळ केंद्र हे धमकावणी आणि भेदभाव अनुभवलेल्या पत्रकार आणि मीडिया व्यावसायिकांच्या एका एकत्रित मुख्य गटात आहे; SAMDEN ही मीडियावरील दबाव, पत्रकारिता, इतर माध्यम, आणि अभिव्यक्ती स्वातंत्र्यासाठी वरचेवर संकुचित होणारा समास या विषयावर प्रकाश टाकण्यासाठी एक संवादात्मक व्यासपीठ (interactive platform) विकसित करीत आहे. हे विविध माध्यमांना एकत्रित करण्याचेही कार्य करीत आहे जेणेकरून सहकार्य आणि संख्येच्या बळावर सामर्थ्य वाढेल. सहकार्याचे एक महत्वाचे क्षेत्र म्हणजे SAMDEN च्या कार्याला माहितीचा अधिकार मोहिमांशी आणि कार्यकर्त्याशी जोडणे हे आहे.

3- vkrjjkVt; odkyr vlf.k l yXu /kj. kRed mi Øe

सी.एच.आर.आय कॉमनवेल्थ सदस्य देशांच्या मानवाधिकार दायित्वांच्या अनुपालनाचे निरीक्षण करते आणि ज्या निकडीच्या व आपांबाणीच्या परिस्थितीमध्ये या मानवाधिकार दायित्वांचे उल्लंघन होते त्याचा भोवती आपली वकालत करते. सी.एच.आर.आय. धोरणात्मक आणि योजनाबद्द पद्धतीने कॉमनवेल्थ (राष्ट्रकुल) सचिवालय (Commonwealth Secretariat), कॉमनवेल्थ मंत्रीसमूहाचे कार्यवाहीक मंडल (Commonwealth Ministerial Action Group), संयुक्त राष्ट्र (United Nations), व मानवी आणि जनतेच्या हक्कांसाठी स्थापलेले आफिकन आयोग (African Commission on Human and Peoples' Rights) अशा अनेक प्रादेशिक आणि आंतरराष्ट्रीय संस्थांशी संलग्न आहे. सातत्याने सुरु असलेल्या धोरणात्मक उपक्रमांमध्ये कॉमनवेल्थ यंत्रणेच्या सुधारणेसाठी समर्थन देणे आणि त्यावर लक्ष ठेवणे, संयुक्त राष्ट्रांच्या मानवाधिकार परिषदेत (UN Human Rights Council) कॉमनवेल्थ देशांनी घेतलेल्या प्रतिज्ञा आणि वचनांची आढावा घेणे व त्या देशांतील सद्य परिस्थितीशी त्यांची तुलनात्मक समीक्षा करणे, या देशांच्या सार्वत्रिक नियतकालिक पुनरावलोकनामध्ये (Universal Periodic Review) सहभागी होणे इत्यादींचा समावेश आहे. आम्ही मानवाधिकार रक्षणकर्ते आणि नागरी समाजाच्या संरक्षणाकरिता उचललेल्या पावलांचे समर्थन करतो, कॉमनवेल्थ देशांमधील राष्ट्रीय मानवाधिकार संस्थांच्या कार्यक्षमतेचे निरीक्षण करतो आणि त्यांच्या बळकटीकरणाची मागणी करतो.

CHRI
Commonwealth Human Rights Initiative
working for the practical realisation of human rights in
the countries of the Commonwealth

55A, Third Floor, Siddhartha Chambers - I,
Kalu Sarai, New Delhi 110 016, India
Tel: +91 11 4318 0200 Fax: +91 11 2686 4688
E-mail: info@humanrightsinitiative.org
Website: www.humanrightsinitiative.org
Twitter: @CHRI_INT